

บทความทั่วไป

อาสาสมัคร กับ การสร้างความเป็นธรรมในสังคม

กรรณิกา คอระจร¹

---

¹ อดีตผู้อำนวยการมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม

ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากรณ์ได้ริเริ่ม **“สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร”** ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี 2512

อาจารย์จอน อึ๊งภากรณ์ บุตรชายคนโตของอาจารย์ป๋วย เป็นผู้อำนวยการคนแรกของ **“โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม”** ซึ่งก่อตั้งในปี 2523 ทั้งสองโครงการ เกิดขึ้นในยุคสมัยที่ต่างกัน สถานะ และกระบวนการทำงานไม่เหมือนกัน แต่มีจุดร่วมสำคัญคือ **การสร้างโอกาสให้คนหนุ่มสาวได้เป็นอาสาสมัคร เรียนรู้และปฏิบัติการเพื่อสังคม และคุณลักษณะสำคัญยิ่งที่เหมือนกันทั้งของอาจารย์ป๋วย และอาจารย์จอน คือเกลียดความไม่เป็นธรรม ท่านทั้งสองจึงประกาศตน และยืนเคียงข้างความเป็นธรรมเสมอมา**

ด้วยเหตุนี้กระมัง ท่านจึงอยากให้คนหนุ่มสาวได้เรียนรู้ชีวิต ความทุกข์ ของคนยากจน คนด้อยโอกาส เด็ก ผู้หญิง ที่ถูกใช้แรงงานหนัก หรือตกเป็นเหยื่อของการค้ามนุษย์ ปัญหาของชาวนา เกษตรกรในชนบทที่มีหนี้สิน ขายผลผลิตไม่ได้ราคา รายได้ไม่ชนรายจ่าย ไม่มีที่ดิน ปัญหาของชุมชนชาวสลัม ที่หาเช่ากินค้ำ อยู่อย่างแออัด ไม่มีสุขอนามัยที่ดี ฯลฯ เมื่อเห็นปัญหา เมื่อมีข้อมูล สู่การวิเคราะห์ ไปถึงสาเหตุของปัญหา คนจนทำไมถึงจน เป็นเพราะตัวเขาชี้แจง ไม่มีการศึกษา หรือเพราะอะไร เมื่อมองลึกลงไปสู่รากแห่งปัญหา จะเห็นปัจจัยอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง เห็นคนได้เปรียบ คนเสียเปรียบ เห็นโครงสร้างบางอย่างที่ไม่เป็นธรรม เมื่อเห็น รู้สึก และเข้าใจเอง ก็จะเกิดวิธีคิด เกิดสำนึกบางอย่าง ที่จะตัดสินใจเองว่าบทบาทและทางเดินต่อไป ในฐานะพลเมืองของสังคมจะเข้าไปมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหา มีส่วนสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นได้อย่างไร กระบวนการเหล่านี้คือ กระบวนการเรียนรู้ที่จะสร้างพลเมืองที่เข้มแข็งให้กับสังคม

การเป็น “อาสาสมัคร” จึงมีความหมายยิ่งต่อการพัฒนาคุณภาพภายในของคนให้เป็นพลเมืองที่จะสร้างสังคมที่ดีต่อไป งานอาสาสมัครจึงเป็นได้ทั้งเป้าหมาย และเครื่องมือในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน โดยมีจุดมุ่งสำคัญคือการสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม

หากจะถามว่าองค์กรที่ดำเนินการต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2523-2560 รวม 37 ปี อย่างมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอศ.) ว่า องค์กรได้ก่อประโยชน์อะไรให้กับสังคม ข้อค้นพบที่เป็นหัวใจของการทำงานคืออะไร บทเรียนของ มอศ. บอกอะไร ท่านผู้อ่านลองพิจารณาจากการเล่าเรื่องราวต่อไปนี้

มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอศ.) ไม่ได้เป็นองค์กรที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในสังคมอย่างกว้างขวาง แต่ในแวดวงขององค์กรพัฒนาเอกชนในยุคก่อตั้งเมื่อประมาณ ปี 2520 หรือเมื่อ 40 ปีที่ผ่านมา องค์กรต่างๆ จะรู้จัก มอศ. ในหลายลักษณะคือ ในแบบที่พวกเขาได้มีส่วนร่วมก่อตั้งโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม (คอส.ก่อตั้งขึ้นโดยมติของ 19 องค์กร) หรือในแบบที่เป็นองค์กรภาคีที่รับอาสาสมัครเข้าไปปฏิบัติงานด้วย คนหนุ่มสาวนักกิจกรรมในมหาวิทยาลัยจะรู้จักจากสื่อประชาสัมพันธ์ จากการบอกต่อว่า คอส. เป็นทางเลือกหนึ่งของการทำงานเพื่อสังคมของนักกิจกรรมที่จบการศึกษาในมหาวิทยาลัย

จุดเริ่มต้นของ มอศ. คือการเป็นโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม (คอส.) ในปี 2523 ภายใต้สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มุ่งหมายให้เป็นโครงการที่บ่มเพาะคนหนุ่มสาวให้เติบโต มีความเข้าใจสังคมที่เป็นจริง ได้เรียนรู้ และรู้จักตัวเอง จากการลงมือปฏิบัติจริงในการทำงานกับคนยากจน ผู้ด้อยโอกาสในสังคม แล้วตัดสินใจด้วยตัวเอง ที่จะทำงานต่อเนื่องในฐานะนักพัฒนาสังคม เป็นกำลังสำคัญให้กับงานพัฒนาของ

องค์กรพัฒนาเอกชนเพื่อแก้ปัญหาสังคมอย่างจริงจังต่อไป หรือทำงานอื่น ๆ แต่ยังคงอุดมคติอาสาสมัครเพื่อสังคม ไม่ว่าจะไปอยู่จุดใด เพื่อร่วมสร้างสรรค์สังคมที่สงบสุข สันติธรรม

โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคมได้ถูกออกแบบเพื่อสร้างโอกาส และเงื่อนไขการเรียนรู้ ให้คนหนุ่มสาวที่จบการศึกษา ไม่ว่าจะในสาขาใด จากที่ไหน ได้เรียนรู้สังคมที่เป็นจริง ได้ทำงานกับคนยากจน คนด้อยโอกาส ในฐานะอาสาสมัครเต็มเวลา 1-2 ปี กับองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานแก้ปัญหาสังคมในประเด็นต่าง ๆ ที่พร้อมเป็นพื้นที่เรียนรู้ บ่มเพาะความคิด จิตใจ โดยมีค่าตอบแทนรายเดือนไม่มากนัก เพื่อให้สามารถยังชีพได้ตามสมควร บทบาทของ มอส. คือการทำกระบวนการคัดเลือก กระบวนการอบรม-สัมมนาก่อน ระหว่างและสิ้นสุดวาระ รวมทั้งออกติดตามการทำงาน ของอาสาสมัครในพื้นที่ อาสาสมัครแต่ละรุ่นจะมีจำนวนประมาณ 15-30 คน ต่อปี แยกย้ายกันปฏิบัติงานในองค์กรต่าง ๆ ที่มีหลากหลายประเด็น ทั้งเรื่องเด็ก สตรี แรงงาน สิทธิมนุษยชน ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ชุมชนแออัด คนไร้รัฐ คนไร้บ้าน ฯลฯ แต่ละคนเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติงานในองค์กร ที่ตนได้รับการคัดเลือก แล้วกลับมาแลกเปลี่ยนสิ่งที่ตนเองประสบในทุก 4 เดือน ซึ่งกลายเป็นห้องเรียนใหญ่ที่ต่างให้ข้อมูลกันและกัน วิเคราะห์ ร่วมกัน ในการสัมมนาแต่ละครั้ง มอส. จะเสริมความรู้เพิ่มเติม ด้วยวิธีการ ต่าง ๆ เช่นจากวิทยากร การศึกษาดูงาน ฯลฯ อาสาสมัครจะได้รับโจทย์ให้นำ เสนอการศึกษาในเรื่องที่เขาทำงานอยู่ พร้อมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ ตัวเอง ในการสัมมนาครบวาระด้วย

มอส. เชื่อมั่นว่า *ความเข้าใจต่อความหมายของ “อาสาสมัคร เพื่อสังคม” ถูกบ่มเพาะ เต็มเต็ม จากความมุ่งมั่น ตั้งใจในก้าวแรกของการมาเป็นอาสาสมัคร ผ่านการเรียนรู้ จากการได้เห็น ได้ฟัง ได้ลงมือปฏิบัติ สู่การคิด การโต้ตอบ อภิปรายอย่างอิสระ ตกผลึกทางความคิด*

ต่อวิถีชีวิตทางชีวิตของตนเองในอนาคต การเป็นอาสาสมัครจึงเป็นการก้าวมาสู่โลกของการเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ใหม่ที่ต่างจากห้องเรียนที่มีครูอาจารย์ เป็นผู้ป้อนความรู้ แต่เป็นการเรียนรู้เพื่อค้นหาตัวเอง ดึงศักยภาพที่มีอยู่เพื่อเอื้อให้ตัวเอง ผู้อื่น และสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

นับแต่ปี 2523 คอส. รับอาสาสมัครรุ่น 1 และต่อเนื่องมาทุกปี จนถึงปัจจุบัน คอส. ได้จดทะเบียน เปลี่ยนเป็นมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม ในปี 2529 จากโครงการทดลองในเบื้องต้นสู่การเป็นองค์กรที่มีสถานะเป็นนิติบุคคล ต่อมาได้ยื่นเสนอเป็นองค์กรสาธารณกุศล และได้รับการอนุมัติ จากกระทรวงการคลังประกาศเป็นองค์การสาธารณกุศลลำดับที่ 662 ในปี 2551 ผู้ที่มาบริจาคให้ มอส. สามารถนำไปเสร็จไปลดหย่อนภาษีได้ ซึ่งเป็นการเอื้อให้ประชาชนทั่วไปเข้ามามีส่วนร่วมในงานของ มอส. ได้มากยิ่งขึ้น

มอส. ได้ทำงานสร้างสรรค์ โครงการอาสาสมัครทั้งในรูปแบบที่เป็นอาสาสมัครเต็มเวลา อาสาสมัครนอกเวลาเปิดโอกาสให้คนที่สนใจมาร่วมงานอาสาสมัครแต่มาทำเต็มเวลาไม่ได้ ได้เข้ามาร่วมในกิจกรรมในช่วงระยะเวลา 1 วัน หรือระยะสั้น และโครงการสำหรับเยาวชน คนรุ่นใหม่ ในหลายรูปแบบ **แต่ละโครงการที่ริเริ่มขึ้นมาจากการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ความต้องการเร่งด่วนในงานพัฒนา การวิเคราะห์ยุคสมัย ความสนใจ และการเรียนรู้ของนักศึกษา เยาวชน คนรุ่นใหม่ โครงการทั้งหลายที่เกิดขึ้น มีชื่อเรียกต่างกันไป และมีกระบวนการเรียนรู้ที่ต่างกันไป แต่หัวใจสำคัญคือยังคงหลักการและคุณค่าของการสร้างโอกาส เปิดพื้นที่การเรียนรู้ให้กับคนรุ่นใหม่ คนหนุ่มสาว ได้เข้ามาเรียนรู้ มาปฏิบัติการ มาบ่มเพาะจิตอาสาเพื่อสังคม มอส. ได้พัฒนาและดำเนินโครงการอาสาสมัครที่หลากหลาย ในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ดังนี้**

- ปี 2523-2549 โครงการอาสาสมัครนักพัฒนาสังคม รุ่น 1 ถึง 28 วาระ 2 ปี รวม 650 คน
- ปี 2535-2548 โครงการอาสาสมัครชาวบ้าน 12 รุ่น 138 คน
- ปี 2549-2560 โครงการอาสาสมัครนักกฎหมายสิทธิมนุษยชน 7 รุ่นโดย ต่อมาเปิดโอกาสให้คนที่ไม่ได้จบกฎหมายมาร่วมด้วยโดยใช้ชื่อว่าอาสาสมัครนักสิทธิมนุษยชน นับเป็นรุ่นที่ 8 ต่อเนื่อง มาจนถึงรุ่น 12 ในปัจจุบัน รวม 243 คน
- ปี 2550-2552 โครงการครูอาสาเพื่อการศึกษาทางเลือก 1 รุ่น 2 ปี 20 คน
- ปี 2553-2554 โครงการอาสาสมัครเพื่องานเยาวชน 1 รุ่น วาระ 1 ปี 20 คน
- ปี 2553-2556 โครงการเรียนรู้ให้กับเยาวชนระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Mekong Peace Journey) 3 รุ่น เยาวชน 5 ประเทศ เรียนรู้ 3 สัปดาห์ 4 รุ่น รวมประมาณ 100 คน
- ปี 2556-2560 โครงการคนรุ่นใหม่เพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ด้วยหลักสูตรการเรียนรู้ 6 ครั้ง 1 ปี ครั้ง 2 รุ่น รวม 60 คน และกำลังรับรุ่นที่ 3 ในปลายปีนี้
- ปี 2557-2560 โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคมสู่ชุมชนบ้านเกิด ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ และองค์กรพัฒนาเอกชนในภาคเหนือ ส่งเสริมคนรุ่นใหม่กลับไปทำงานพัฒนาชุมชนบ้านเกิด บนฐานงานเกษตรอินทรีย์ วาระ 1 ปี 2 รุ่น 30 คน
รวม ประมาณมากกว่า 1,200 คน
- ปี 2544-2559 อาสาสมัครนอกเวลาที่เข้ามาร่วมกิจกรรมช่วงสั้น ๆ มากกว่า 20,000 คน

นอกจากนี้ มอศ. ยังสนับสนุนให้เยาวชนกลุ่มต่างๆ ได้พัฒนาโครงการเพื่อสังคมในเรื่องหรือประเด็นที่ตนสนใจนับตั้งแต่การคิด เขียนโครงการ เพื่อขอทุน ดำเนินกิจกรรม บริหารโครงการ สรุปผล จนครบกระบวนการภายใต้โครงการนวัตกรรมคนรุ่นใหม่ และโครงการส่งเสริมศักยภาพกลุ่มเยาวชนสู่ปฏิบัติการเพื่อสังคมสุขภาวะ เป็นต้น

เยาวชน คนหนุ่มสาว ที่ได้ก้าวเข้ามาสู่การเรียนรู้ในโครงการต่างๆ เหล่านี้ หลังจากครบวาระแล้วได้กระจายไปสู่มุมต่างๆ ของสังคมรุ่นแล้ว รุ่นเล่า มากกว่าครึ่งหนึ่งของอาสาสมัครที่ครบวาระแล้วยังคงทำงานต่อเนื่องเป็นนักพัฒนาสังคมในองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายการทำงานในหลากหลายประเด็น ทั่วประเทศ มีบทบาททางสังคมในหลายประเด็น อาทิ เรื่องทรัพยากร สิ่งแวดล้อม เกษตรกรรมยั่งยืน แรงงานเด็ก สตรี สิทธิมนุษยชน ฯลฯ รวมทั้งมีบทบาทร่วมกันในการจัดเวทีนำเสนอผลงานทางสังคมในภาพรวม เช่น เวทีวาระทางสังคม นอกเหนือจากนี้ก็เป็นครู อาจารย์ในสถาบันการศึกษาต่างๆ เป็นข้าราชการ องค์กรอิสระ ประกอบธุรกิจ เป็นเกษตรกรทำเกษตรอินทรีย์ ฯลฯ

ในการดำเนินงานของ มอศ. และโครงการต่างๆ นั้น มิได้ราบรื่นเสมอไป อุปสรรค ความผิดพลาดความสำเร็จของการทำงาน เกิดขึ้นได้ระหว่างทางเสมอ แต่การทำงานที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันคนทำงานได้รับการยืนยันและตอบย้ำว่า

ทันทีที่เราสร้างสรรค์โครงการใหม่ๆ สร้างโอกาสให้คนรุ่นใหม่มาเป็นอาสาสมัคร มาร่วมเรียนรู้ คือการเปิดห้องเรียนใหม่ กระบวนการเรียนรู้ใหม่ได้เกิดขึ้น เราเชื่อว่าความสำเร็จได้เกิดขึ้นแล้ว ครั้งหนึ่ง อีกครั้งหนึ่งคือการสร้างกระบวนการที่ให้เยาวชนได้เติบโตเชิงคุณภาพ ทั้งด้านความคิด การกระทำ และจิตใจ จากการปฏิบัติจริง เราเชื่อมั่นในศักยภาพการเรียนรู้และพลังสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหาเมื่อเห็นความไม่เป็นธรรม

เรามองเขาเป็นเสมือนเพื่อนใหม่ ที่นี่ เราจับพ้องกันและกัน เขาเรียนรู้ เพื่อนเรียนรู้ มอศ. เรียนรู้ เราเชื่อมั่นในความเป็นมนุษย์ที่เหมือนกัน ไม่ว่าจะมีความแตกต่างหลากหลาย เราสร้างวัฒนธรรมที่จะเคารพซึ่งกันและกัน สร้างพื้นที่ปลอดภัย ที่จะเปิดให้เขามีอิสระทางความคิด แห่รับทเรียน แห่ความรู้สึก ความสุข ความทุกข์ใจ สร้างมิตรภาพ และการเป็นกัลยาณมิตร ให้เป็นแรงสนับสนุนกันและกันในการทำกิจกรรมเพื่อสังคม ทั้งในระยะเวลาของโครงการ และหลังสิ้นสุดโครงการ ที่มีมิตรภาพจะไม่หมดไปด้วย แต่จะยิ่งหนักแน่น และหนุนเนื่องกันต่อไป

การทำงานของ มอศ. ได้รับความร่วมมือจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ซึ่งเป็นพื้นที่เรียนรู้ของอาสาสมัครเยาวชนคนรุ่นใหม่ ซึ่งบางองค์กรได้ประโยชน์โดยตรงต่อเนื้อคือ อาสาสมัครได้เป็นกำลังคนสานต่อการทำงาน เป็นผู้บริหารโครงการ วนมารับอาสาสมัครรุ่นใหม่ บางองค์กรแม้จะไม่มีอาสาสมัครทำงานต่อเลย แต่เขามีส่วนสำคัญยิ่งต่อการสร้างเยาวชนให้เติบโตเป็นพลเมืองที่รักความเป็นธรรมและมีส่วนสร้างความเป็นธรรมในมุมต่าง ๆ ของสังคม ไม่ว่าจะเขาจะไปอยู่ในสาขาวิชาชีพอใด

บทสัมภาษณ์อาสาสมัครในงานศึกษาเรื่อง “กระบวนการเรียนรู้ของบุคคลและองค์กรในโครงการอาสาสมัครนักกฎหมายสิทธิมนุษยชน” ปี 2549-2557 โดย รศ.ดร.อรศรี งามวิทย์พงศ์ ได้ยกบทสัมภาษณ์ของอาสาสมัคร 2 คน มาไว้ในรายงานดังนี้

“โครงการทำให้เห็นว่างานอาสาสมัครในสังคมไม่ได้มีแค่ในมหาวิทยาลัย และงานอาสาสมัครไม่ได้มีเพื่อตอบสนองคนที่ทำเท่านั้น งานอาสาสมัครนักสิทธิมนุษยชนมีความเข้มข้นมาก กระบวนการเรียนรู้ทำให้เราขยายความคิดออกไป มีความเข้าใจกฎหมายต่างจากคนอื่น อ่านความเห็นของนักกฎหมายมากกว่า

การอ่านฎีกา เห็นความเป็นมนุษย์ในสิ่งที่อ่าน ตอนเรียนเนฯ เห็น
แต่ ‘ใจทักกับจำเลย’ แต่ไม่เห็นความเป็นมนุษย์”

“ตอนทำคดีเราไม่ไหวว่า ขณะที่เราทู่เมช่วยเหลือเขาแต่เขากลับ
ไม่สู้ไม่ช่วยเหลือตัวเอง แต่จากการลงพื้นที่ไปตามเก็บคดี ทำให้
พบเห็นสภาพความเป็นอยู่ของแรงงาน (กลุ่มชาติพันธุ์) เห็นบ้าน
ที่ผุพังๆ ทำจากกระสอบถุงปุ๋ย พื้นบ้านยวบๆ เห็นอาหารที่เขา
กิน ทำให้เราคิดว่า แรงงานเหล่านี้ไม่มีปัจจัยเท่าเราๆ ซึ่งมีเงิน
เดือน แต่แรงงานได้รับค่าจ้างรายวัน หากไม่พอใช้ก็ขอใครไม่ได้
นอกจากนี้ที่นี้ก็ไม่ใช้บ้านของเขาด้วย”

เหล่านี้คือบทเรียนที่อยากบอกต่อ และอยากบอกว่าในทุกพื้นที่
ที่ทุกคนยืนอยู่ มีเด็ก เยาวชนคนรุ่นใหม่ ที่ทุกคนสามารถสร้างโอกาสให้เขา
ได้เรียนรู้โลกและสังคมที่เป็นจริง เยาวชนมีพลังบวกในตัวมากมาย สร้าง
โอกาสให้เขาเป็นอาสาสมัครใช้พลังบวกที่มีอยู่ แล้วเขาจะเติบโตได้เอง
บนโอกาสที่ทุกคนสร้างขึ้น ขอยืนยันอย่างหนักแน่นว่าทุกคนมีส่วนร่วมสร้าง
โลกที่ดีได้ด้วยตัวเองและสามารถสร้างพื้นที่การเรียนรู้ใหม่ให้กับเด็ก
และเยาวชนได้เสมอ

เอกสารอ้างอิง

- มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอศ.). (2548). *สานศรัทธา สร้างสังคม 25 ปี* มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว.
- อรศรี งามวิทย์พงศ์ และกนกวรรณ แซ่จั้ง. (2558). รายงานการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของบุคคลและองค์กรในโครงการอาสาสมัครนักกฎหมายสิทธิมนุษยชน ปี 2549-2557. กรุงเทพฯ: มูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม (มอศ.).